

Tartu Ülikool
Sotsiaalteaduste valdkond
Psühholoogia instituut

Kätriin Vapper

Isiksuseomaduste, aktiivsus- ja tähelepanuhäire, majanduslike näitajate seos välismaal õppimise ja töötamisega Eesti laste isiksuse, käitumise ja tervise uuringu valimi põhjal

Uurimistöö

Juhendaja: Triin Kurrikoff

Läbiv pealkiri: Välismaale tööle ja õppima minekut mõjutavad tegurid

Tartu 2022

Isiksuseomaduste, Aktiivsus- ja tähelepanuhäire, majanduslike näitajate seos välismaal õppimise ja töötamisega Eesti Laste Isiksuse, Käitumise ja Tervise Uuringu valimi põhjal

Kokkuvõte

Käesolevas töös uuriti ELIKTU valimi põhjal kuidas 15-, 18-, 25- ja 33-aastaselt mõõdetud majanduslikud tegurid, isiksuseomadused, elamustejanu tase ja ATH-skoorid mõjutavad seda, kas inimesed olid 33-aasta vanuseks käinud välismaale tööl või õppimas. Leiti, et 33-ks eluaastaks välismaal töötanud inimestel olid 15-aastaselt kõrgemad avatuse ja agressiivsuse skoorid, 18-aastaselt kõrgemad pidurdamatuse skoorid ning 33-aastaselt kõrgemad elamustejanu, düsfunktsionaalse impulsiivsuse ja mitteadaptiivse impulsiivsuse skoorid. 33-ks eluaastaks välismaal õppinud inimestel oli kõrgem avatus igas uuringuetapis, vähem keskendusraskuseid 15-aastaselt, vähem tähelepanematust, parem pere majanduslik olukord ning tõenäolisem kõrgharidusega vanemate olemasolu 18-aastaselt, suurem pidurdamatus 25-aastaselt ning madalam ekstravertsus 33-aastaselt. Välismaal töötamist ennustas 15-aastastel avatus ja agressiivsus, õppimist ennustas 15-aastastel agressiivsus ja ekstravertsus ning 18-aastaselt mõõdetud neurootilisus, avatus ja hea pere finantsiline seis.

Märksõnad: välismaal töötamine, välismaal õppimine, aktiivsus- ja tähelepanuhäire, majanduslik olukord, isiksuseomadused, elamustejanu.

The relationship between personality traits, attention deficit hyperactivity disorder, economic factors and studying and working abroad, based on the Sample of the Estonian children's personality, behavior and health survey

Abstract

In the present study, based on the ELIKTU sample, the purpose was to investigate how the economic factors, personality traits, excitement seeking, and ADHD scores measured at the age of 15, 18, 25, and 33 affect whether subjects had been working or studying abroad by the age of 33. People who had been working abroad by the age of 33 had higher scores of openness and aggression at the age of 15, higher scores of disinhibition at the age of 18, and higher scores of excitement seeking, dysfunctional impulsivity, and maladaptive impulsivity at the age of 33. By the age of 33 people who had been studying abroad had higher openness at the age of 15, 18, 25, 33, disinhibition at the age of 25, better financial status in their family and higher probability of having parents with higher education at the age of 18, lower extroversion at the age of 33, more difficulties with concentrating at the age of 15 and more symptoms of inattention at the age of 18. Working abroad was predicted by an assessment of the openness and aggression of a teacher measured at the age of 15, learning was predicted by an assessment of the aggressiveness and extraversion of a teacher measured at the age of 15, and neuroticism, openness and a good financial situation of the family measured at the age of 18.

Keywords: working abroad, studying abroad, attention deficit hyperactivity disorder, economic factors, personality traits, excitement seeking.

Inimesed on alati olnud liikumises ning seda erinevatel asjaoludel. Rände põhjustele ja iseloomule tuginedes on võimalik eristada vabatahtlikku ja sunnitud rännet. Sunnitud rändajad on näiteks sõjapõgenikud, kes lahkuvad oma kodumaalt väga kindlatel põhjustel. Sunnitud rände tõuke teguriks on näiteks vaesus, ohtlik elukeskkond ja inimväärsete töövõimaluste puudumine kodumaal. Vabatahtlikud rändajad lahkuvad kodumaalt, aga muudel põhjustel, kuid see, miks mõned inimesed lähevad välismaale ja teised mitte, pole veel nii hästi teada.

Antud uurimistöös käsitletakse seda, milliste tegurite poolest erinevad inimesed, kes ei ole käinud ja kes on käinud välismaale tööl või õppimas. Kuna peamine põhjus, miks välismaale minnakse, on seotud töö ja õppimisega, siis antud uurimistöös käsitletaksegi ainult neid aspekte. Põhjused, miks mõned inimesed lähevad õppima ja tööle välismaale, võivad olla erinevaid. Antud uurimistöös uuritakse seda, kas erinevused inimeste vahel võivad tuleneda sellest, et inimeste isiksuseomadused seal hulgas elamustejanu on erinevad või majanduslik olukord on erinev. Peale selle uuritakse ka aktiivsus-tähelepanuhäirega (ATH) inimesi ning vaadatakse, kas kõrgema või madalama ATH skooriga inimesed, lähevad välismaale õppima või tööle. Antud teema on oluline sellepärast, kuna Eesti valimiga pole varasemalt uuritud seda, kuidas isiksuseomadused ja ATH-skoorid on seotud välismaal õppimise ja töötamisega.

Majanduslikud tegurid

Eesti statistikaameti andmete järgi on Eestist 2019. aasta andmete kohaselt väljarändajate arv, võrreldes 2018. aastaga, tõusnud 22,2% (Eesti Statistikaamet, 2019). See tähendab seda, et aina enam inimesi läheb välismaale elama, õppima või tööle. Reeglina on rahvusvahelised rändajad keskmisest nooremad tööealised inimesed ning üldjuhul on rändajate seas rohkem mehi kui naisi (Anniste, 2018). Vanuselises lõikes ongi kõige suurema migratsiooni potentsiaaliga rühmaks just noored inimesed ning seda just sellepärast, et nende lahkumiskulud on suhteliselt väikesed, loodetav kasu on emigreerumisel tehtavatest kuludest suurem ning nende kohanemisvõime uute töö- ja elutingimustega kodust eemal on kergem ja kiirem kui vanematel inimestel (Kallaste & Philips, 2004).

Haridustaseme poolest lähevad välismaale tööle pigem madalama haridustasemega inimesed. 2000-2011 aasta andmetel oli kodumaalt lahkunute haridustase 50% põhiharidus, 43% keskharidus ja 7% kõrgharidus (Anniste, 2018). Väljarännanute keskmisest madalam

haridustase peegeldub ka väljarännanute ametialases jaotumuses, kus alaesindatud on juhid ja tippspetsialistid ning üleesindatud teeninduses töötanud inimesed ja töötud (Anniste, 2018). On leitud ka seda, et Eestis on pärast Euroopa Liiduga liitumist kasvanud just madalama kvalifikatsiooniga ja palgatasemega inimeste lahkumine (Anniste jt, 2012).

Kuna Eestis toimub väljaränne eelkõige Eestist kõrgema elatusasemega Euroopa Liidu riikidesse, siis võib eeldada, et kodumaalt lahkutakse eelkõige majanduslikel põhjustel. Uuritud on ka välismaale tööle minemise põhjuseid. On leitud, et inimesed lähevad välismaale tööle eelkõige sellepärast, et leida endale tööd ja teenida suuremat palka (Veidemann, 2010). Uuringutega on leitud, et nii 2006. aastal, 2010. aastal kui ka 2013. aastal tõid vastajad välja, et peamine põhjus miks minnakse välismaale tööle, on seotud sooviga saada suuremat palka (Tarum, 2014). Sellest võib järeldada, et välismaale lähevad tööle eelkõige just noored tööealised inimesed, kelle majanduslik seis on soovitatavast madalam.

Välismaal õppimisega on seotud teised põhjused. Wintre et al (2015) uurisid seda, mis motiveerib või mis põhjusel minnakse välismaale õppima. Nad leidsid kaheksa peamist põhjust, mis mõjutavad seda, kas inimene läheb välismaale õppima või mitte. Põhjusteks olid uute elamuste kogemine, hea hariduse saamine, parem tuleviku töökoht, asukohamaa omadused, õppima mineva institutsiooni omadused, majanduslikud põhjused, asukoht ja sõprade, sugulaste olemas olek asukohamaal. Sama uuringuga leiti ka seda, et 91% peredest toetas õpilast finantsiliselt välismaal õppimisega. Lörz et al (2016) uurisid põhjuseid, miks kehvema majandusliku tasemega õpilased lähevad vähem välismaale õppima, kui kõrge majandusliku tasemega inimesed. Nad leidsid oma uuringuga, et kehvema majandusliku tasemega inimeste suurem kulutundlikkus ja madalam tuluoootus on põhjuseks, miks nad ei lähe välismaale õppima (Lörz et al, 2016). Sellest võib järeldada, et välismaale lähevad õppima eelkõige parema majandusliku olukorraga inimesed.

Isiksuseomadused

Isiksuseomaduste poolest on avatus kogemusele ja ekstraversus kõige tihedamini seotud migratsiooni ja migratsiooni plaaniga (Fouarge et al, 2019; Paulauskaitė, 2010). Põhjus, miks mõned inimesed lahkuvad kodumaalt ja teised mitte, võib tuleneda sellest, et inimeste isiksuseomadused on erinevad. Suure viisiku isiksuseomaduste mudel kirjeldab inimese

iseloomu viie erineva dimensiooni kaudu: ekstravertsus, sotsiaalsus, avatus, neurootilisus ja meelekindlus.

Varasemad uuringud on uurinud seda, kas kõrged skoorid kindlatel isiksuseomaduste juures, on seotud migratsiooniga ja migratsiooni plaaniga. Fouarge et al (2019) uurisid, kuidas Saksamaa õpilaste isiksuseomadused on seotud migratsiooni plaaniga. Nad leidsid, et need õpilased, kes olid avatumad ja ekstravertsemad kaalusid rohkem välismaale kolimist kui need õpilased, kellel olid kõrgemad meelekindluse ja sotsiaalsuse skoorid. Fouarge et al (2019) leidsid ka seda, et kõrgema avatuse skooriga õpilased olid rohkem valmis kolima riikidesse, mille riigikeelt nad ise ei vullanud. Suure ekstravertsuse skooriga inimesed aga eelistasid rohkem elama minna riikidesse, mille riigi keelt nad ise valdasid (Fouarge et al, 2019).

Jokela (2009) uuris seda, kuidas isiksuse omadused mõjutasid USA osariikide sisemist ja omavahelist rännet. Ta leidis, et kõrged avatuse skoorid ja madalad sotsiaalsuse skoorid ennustasid suurimat rännet nii osariikide vahel kui sees, kuid kõrged ekstravertsuse skoorid ennustasid rännet ainult osariikide sees, kuid mitte osariikide vahel (Jokela, 2009). Läti õpilaste valimiga leiti, et need õpilased, kellel oli kavatsus rännata, said kõrgemaid avatuse skooore ning need õpilased, kellel polnud kavatsust rännata, said kõrgemaid meelekindluse skooore. (Paulauskaitė, 2010). Kokkuvõttes võib varasemate uuringute põhjal öelda, et kodumaalt lahkuvad eelkõige need inimesed, kellel on kõrged avatuse ja ekstravertsuse skoorid ja kodumaale jäävad need inimesed, kellel on kõrged meelekindluse ja sotsiaalsuse skoorid.

Elamustejanuga seotud tegurid

Inimesed kellel on kõrgem põnevuse- või elamustejanu tase, lähevad suurema tõenäosusega välismaale tööle (Remhof et al 2014). Välismaal õppimine ja töötamine toob endaga kaasa väga palju uusi elamusi ja põnevaid kogemusi. Olenemata sellest, et välismaale kolimine on väga põnev ja uus, võib see endaga kaasa tuua ka väga palju ettearvamatuid ja ohtlike olukordi. Kuid siiski leidub palju inimesi, kes väga tahavad välismaale minna.

See, miks mõned inimesed lähevad välismaale ja teised mitte, võib tuleneda sellest, et inimeste elamustejanu tase on erinev. Elamustejanu või elamuste otsimine viitab indiviidi vajadusele otsida uudseid, keerulisi ning intensiivseid stiimuleid ja kogemusi (Zuckerman & Kuhlman, 2000). On leitud, et elamustejanu suureneb eel- ja hilise noorukiea vahel, saavutab

tipu 19-aastaselt ja seejärel hakkab järk järgult langema (Steinberg et al, 2017). Sellest saab järeldada, et nooremad inimesed otsivad rohkem väljakutseid ja elamusi, kuna nende elamustejanu tase on kõrgem. See võib seletada ära ka asjaolu, miks enamik välismaale rändajad on just noored inimesed. Remhof et al (2014) leidsid oma uuringuga, et elamustejanu ja välismaal töötamise plaan on väga tihedasti omavahel seotud. Need inimesed, kellel oli suurem elamustejanu tase, plaanisid välismaale õppima minemist rohkem (Remhof et al 2014). Varasemad uuringud on uurinud ka elamustejanu ja riskitaju omavahelisi seoseid. Võib arvata, et kõrgema elamustejanuga inimesed ei pruugi tajuda välismaale minekuga seotud riske, kuna nende enesekindlus, hakkama saada erinevates olukordades on kõrge. Kuid uuringutega on selgunud, et nii kõrge kui madala elamustejanuga inimesed tajuvad riske sarnaselt (Lepp & Gibson, 2008). Isiksuseomaduste poolest on leitud, et avatuse ja elamustejanu vahel on tugev positiivne korrelatsioon. Tugev positiivne korrelatsioon on leitud ka elamustejanu ja ekstravertsuse vahel. See tähendab seda, et mida kõrgemad on inimese avatuse ja ekstravertsuse skoorid, seda kõrgemad on ka inimese elamustejanu tase (Remhof et al 2014). Kokkuvõttes inimesed kellel on kõrgem elamustejanu tase, lähevad suurema tõenäosusega välismaale tööle, kuna elamustejanu ja välismaal töötamise plaan on omavahel väga tihedasti seotud.

Aktiivsus- ja tähelepanuhäirega seotud tegurid

Aktiivsus- ja tähelepanuhäire (ATH) on psühholoogiline häire, mille keskmeks on tähelepanu ja keskendumisvõime nõrkus. Paljudel selle häirega inimestel võib esineda ka hüperaktiivsust ja impulsiivsust (Winstanley et al, 2006). Alatuüpide poolest saabki aktiivsus-tähelepanuhäiret jagada kaheks: probleemid tähelepanematusena ning probleemid impulsiivsusega ja hüperaktiivsusega. Inimestel, kellel on probleemi keskmeks tähelepanematus, on raskusi asjade organiseerimisega, lõpetamisega ja instruksioonide järgimisega, nad kaotavad oma asju tihedamini ära, neil on probleeme detailide märkamisega ja nad on tihti hajevil. Inimestel, kellel on probleemi keskmeks impulsiivsus/hüperaktiivsus, on raskusi paigal püsimisega, nad segavad teiste jutule vahele ja nad on kogu aeg tegevuses.

ATH-ga inimestel üldiselt on probleeme tegevuste reguleerimisega ja planeerimisega, tähelepanu on lühiajaline, nad on kergesti ärrituvad ja neil esineb häireid töömälus (Barkley, 1998). Ühiskonnas esineb kooliealistel lastel ATH-d umbes viiel protsendil ning täiskasvanutel esineb seda kahel kuni kuuel protsendil (Wittchen jt, 2011; Fayyad jt, 2007). Varasemad uuringud on leidnud, et aktiivsus- tähelepanuhäirega lastel ja noortel on

madalamad IQ skoorid, madalam sotsiaalne staatus (Peterson et al. 2001), madalamad sotsiaalsed oskused (DuPaul et al. 2001), nad katkestavad rohkem tunnitööd (Frankel and Feinberg, 2002) ja neil on madalamad tulemused lugemises, kirjutamises ja matemaatikas (Barry et al, 2002). Fleming et al (2017) leidsid oma uuringuga, et isegi ATH-ga lapsed, kes olid ravi all, said koolis halvemaid haridustulemusi: neil oli suurem oht kool pooleli jätta, puudusid koolist rohkem põhjusega, jäid rohkem koolitööst kõrvale, neil oli suurem hariduslike erivajaduste oht, nad sooritasid eksameid kehvemini ja neil oli suurem oht peale kooli lõppu töötuks jääda (Fleming et al, 2017).

ATH-ga lastel on väga palju probleeme põhikoolis ja keskkoolis ning sellest tulenevalt on ka ülikoolis õppimine raskendatud. Barry et al (2002) leidsid oma uuringuga, et mida raskemad olid õpilaste ATH sümptomid, seda halvemad olid nende akadeemilised tulemused. DuPaul et al (2019) leidsid oma uuringuga, et ATH-ga tudengitel on suuremad akadeemilised raskused ja nende kaalutletud keskmine hinne on madalam võrreldes kontrollgrupiga. Nad avastasid ka seda, et ATH-ga tudengid registreerisid ennast vähematele kursustele ja said vähem ainepunkte (DuPaul et al, 2019). On leitud ka seda, et ATH-ga inimesed lõpetavad vähem kõrgkooli ja nende haridustase on madalam kui tavapopulatsioonil (Murphy et al, 2002).

Varasemalt on väga vähe tehtud uuringuid selle kohta, kas ATH-ga inimesed lähevad välismaale tööle ja õppima. On leitud, et vähekindlustatud õpilased plaanivad vähem välismaale õppima minna, kuna nende hoiakud välismaal õppimise suhtes on negatiivsed (Lörz et al, 2015). Kuna on leitud, et perekonna sotsiaalmajanduslik staatus on madalam ATH-ga inimestel (Assari & Caldwell, 2019) ja vähekindlustatud õpilased plaanivad välismaale õppimist vähem, võib oletada, et ATH-ga õpilased lähevad vähem välismaale õppima. Välismaal töötamise osas on leitud, et need inimesed, kes tahavad oma majanduslikku olukorda parandada, lähevad välismaale tööle (Veidemann, 2010) ning kuna on leitud, et ATH-ga inimestel on oluliselt väiksem keskmine sissetulek (Biederman & Faraone, 2006) siis võib oletada, et aktiivsus-tähelepanuhäirega inimesed lähevad suurema tõenäosusega välismaale tööle. Kokkuvõttes lähevad aktiivsus-tähelepanuhäirega inimesed suurema tõenäosusega välismaale tööle, kuid mitte välismaale õppima.

Hüpoteesid ja uurimisküsimused

Töö eesmärgiks on uurida, milliste tegurite poolest erinevad inimesed, kes ei ole käinud ja kes on käinud välismaale tööl või õppimas. Antud uurimistöös uuritakse, kuidas majanduslik

olukord, isiksuseomadused, elamustejanu ja aktiivsus-tähelepanuhäire mõjutab seda, kas inimene läheb välismaale õppima või tööle. Eesmärgist ja varasemast kirjandusest lähtuvalt püstitatakse järgmised hüpoteesid:

1. Parema majandusliku olukorraga inimesed lähevad väiksema tõenäosusega välismaale tööle, kui need, kellel on kehvem majanduslik olukord.
2. Parema majandusliku olukorraga inimesed lähevad suurema tõenäosusega välismaale õppima, kui need, kellel on kehvem majanduslik olukord.
3. Välismaal õppimas käinud inimestel on kõrgem avatuse skoor võrreldes inimestega, kes pole välismaal õppimas käinud.
4. Välismaal õppimas käinud inimestel on kõrgem ekstravertsuse skoor võrreldes inimestega, kes pole välismaal õppimas käinud.
5. Välismaal töötamas käinud inimestel on kõrgem elamustejanu tase võrreldes inimestega, kes pole välismaal töötamas käinud.
6. Välismaal töötamas käinud inimestel on kõrgem ATH skoor võrreldes inimestega, kes pole välismaal töötamas käinud.
7. Välismaal õppimas käinud inimestel on madalam ATH skoor võrreldes inimestega, kes pole välismaal õppimas käinud.

Kuna varasemates uuringutes pole käsitletud seda, millised tegurid mis vanuses, ennustavad välismaal töötamist ja õppimist, siis sellest tulenevalt püstitatakse kaks uurimisküsimust:

1. Mis muutujad 15- ja 18-aastaselt ennustavad seda, et 33-ks eluaastaks on välismaal töötatud?
2. Mis muutujad 15- ja 18-aastaselt ennustavad seda, et 33-ks eluaastaks on välismaal õpitud?

Meetod

Valim

Uuritavateks olid Eesti Laste Isiksuse, Käitumise ja Tervise Uuringus (ELIKTU) osalejad. ELIKTU on 1998.a algatatud longituuduuring, mis kasvas välja Euroopa Noorte Südameuuringust (ENSU). ELIKTU uuringutega uuriti Tartumaa ja Tartu linna koolide kolmanda ja üheksanda klassi õpilasi. 54 kooli nõustusid uuringuga ning 1998/99. aastal valiti nende seast välja 25 kooli. Osalejate koolid valis välja arvutitarkvara nii, et valimisse

sattumise tõenäosus sõltus kooli kolmanda ja üheksanda klassi laste arvust. Kolmanda klassi lapsed (9-aastased) moodustasid noorema kohordi ja üheksanda klassi lapsed (15-aastased) moodustasid vanema kohordi. Selles uurimistöös keskenduti ainult vanemale kohordile. 1998/99. aastal oli valimi suurus vanemast kohordis 593 last. 2001/02. aastal kui uuring viidi uuesti läbi, tuli lähteuuringus osalenud 593 noorukist, tagasi uuringusse 417. Et suurendada osalevate 18-aastaste arvu, otsustati uuringusse kaasata uusi osalejaid teistest koolidest. Nii lisandus valimisse 62 noorukit ning vanema kohordi arv suurenes 479-ni. 2008/09. aastal kutsuti uuesti valimisse kõik lähteuuringus osalenud ja II etapil lisandunud osalejad ning kokku saadi 541 25-aastast noort inimest. 2016/17 aastal tehtud uuringus osales 502 33-aastast inimest.

Uurimisprotseduur

Kõikidelt osalejatelt küsiti uuringu 4. etapis, kui uuritavad olid keskmiselt 33-aasta vanused, et kas nad on õppinud, elanud või töötanud välismaal. Osalejatelt küsiti ka riiki ja elamise, õppimise ja töötamise aega. Uuringuga leiti, et välismaal on õppinud 60 uuritavat, elanud 144 uuritavat ja töötanud 153 uuritavat. Kuna antud uurimistöös käsitletakse ainult välismaal õppimist ja töötamist, ei analüüsita neid inimesi, kes on ainult välismaal elanud.

Majandusliku olukorra kohta küsiti küsimus, mis hindas hoiakuid pere rahalise seisu kohta. Seda küsimust küsiti 15-aastastelt ja 18-aastastelt. 15-aastastelt küsiti üks küsimus: milliseks hindad pere rahalist seisu. Vastajad said valida viie erineva variandi vahel (1- raha ei jätku söögiks; 2 - jätkub vaid toiduks, maksudeks ja aegajalt hädavajalike asjade jaoks; 3 - saab osta ka muud vähem hädavajalikku; 4 - saab osta enamvähem kõike vajalikku; 5 - võime aegajalt endale osta luksuslikke asju). Andmete paremaks analüüsiks liideti grupid omavahel kokku kaheks suureks grupiks: madal pere finantsiline seis (raha ei jätku söögiks; jätkub vaid toiduks, maksudeks ja aegajalt hädavajalike asjade jaoks; saab osta ka muud vähem hädavajalikku) ja kõrge pere rahaline seis (saab osta enamvähem kõike vajalikku; võime aegajalt endale osta ka luksuslikke asju).

18-aastastelt küsiti peale pere finantsilise seisu ka leibkonna üldise majandusliku olukorra kohta. Seda küsiti küsimusega „Oma leibkonna üldist majanduslikku olukorda arvestades, milline järgnevatest väidetest kirjeldab seda kõige täpsemalt?“. Vastajad said valida viie erineva variandi vahel (1 - arvan, et oleme Eestis rikkamate hulgas; 2 - me pole küll rikkad, kuid me tuleme hästi toime; 3 - me pole ei rikkad ega vaesed; 4 - me pole küll vaesed, kuid

oleme vaesuse äärel; 5- me oleme vaesed). Paremaks andmete analüüsiks liideti grupid kaheks suureks grupiks: hea majanduslik olukord (arvan, et oleme Eestis rikkamate hulgas; me pole küll rikkad, kuid me tuleme hästi toime, me pole ei rikkad ega vaesed), ja halb majanduslik olukord (me pole küll vaesed, kuid oleme vaesuse äärel; me oleme vaesed).

Isiksuseomadusi hinnati aastate lõikes erinevate isiksuse skaaladega. 15-aastaseid uuriti *Estonian Brief Big Five Inventory* (EBBFI) küsimustikuga (Harro et al, 2009, Laidra et al, 2006). See on lühikene ja semantiliselt lihtsustatud isiksuseküsimustik, mis koosneb 40 küsimusest. Küsimustiku täitis õpetaja. 18-, 25- ja 33-aastased uuriti EE.PIP-NEO (Möttus et al, 2006) küsimustikuga. Vanuses 18-33 hindas uuritav oma isiksust ise.

Impulsiivsust hinnati Adaptiivse ja mitteadaptiivse impulsiivsuse skaalaga (AMIS). Seda hinnati 18- 25- ja 33-aastaselt. AMIS skaalaga hinnati adaptiivset impulsiivsust ja mitteadaptiivset impulsiivsust. Adaptiivne impulsiivsus jaguneb kaheks: funktsionaalne impulsiivsus (kiire otsustamine) ja elamustejanu. Mittheadaptiivne impulsiivsus jaguneb samuti kaheks: düsfunktsionaalne impulsiivsus (mõtlematus) ja pidurdamatus. Mõtlematus tähendab kalduvust ignoreerida tegelikku olukorda otsuste tegemisel, käituda kiirustades, mõtlemata tagajärgedele, tehes vigu olukorra analüüsimisel. Pidurdamatus on isiksuslik kalduvus järgida hetkeimpulsse ja käituda sõltuvalt juhusest ja tujust, ning oma soovide ja ihade kontrollimisel esineb raskusi. Elamustejanu alla kuulub kalduvus otsida ja leida oma elus vaheldust ja teravaid elamusi, vajadus muutuse, uudsuse ja erutuse järele, mis ei lase kaua ühe koha peal püsida. Kiire otsustamisstiili all mõeldakse võimet mõelda ja analüüsida olukordi kiiresti, käitudes olukorrale kohaselt ehk parimal võimalikul viisil. AMIS-i skaala koosnes 24. küsimusest, millest 6 küsimust mõõdab inimeste elamustejanu taset. AMIS-i küsimustikuga esitati katseisikutele väited ning nad pidid vastama viiepallisel skaalal (1-väga vale; 2-pisut vale; 3-raske öelda; 4-pisut õige; 5-väga õige), kui õige või vale antud väide nende kohta on.

Aktiivsus-tähelepanuhäiret mõõdeti vanusest lähtuvalt erinevate skaaladega. 15-aastaste noorukite motoorse rahutuse, agressiivsuse ja keskendumisraskuste hindamiseks kasutati seitsmepallilist af Klintebergi Likerti tüüpi skaalat, mille minimaalne punktisumma on 1 ja maksimaalne on 7. Hindajaks oli õpetaja, kes pidi hindama lapse käitumist võrdluses teiste klassi õpilastega. Hindamise ajaks olid hindajad lapsi õpetanud vähemalt kolm aastat. 18-aastaseid hinnati SNAP-IV skaala abil. See on neljapalliline skaala, mis koosneb 18 väitest.

Andmeanalüüs

Andmeid analüüsiti statistikaprogrammi JASP ja SPSS abil. Hüpoteesidele vastamiseks viidi läbi sõltumatute gruppide T-test. Majandusliku olukorda uuriti hii-ruut testi abil. Uurimisküsimustele vastamiseks viidi läbi logistiline regressioon analüüs. Statistilise olulisuse nivooks sätestati p-väärtus $\leq 0,05$.

Uuringu eetiline külg

Uuringus osalemine oli kõikidel vabatahtlik. Uuringu protokoll kõikides uuringulainetes on heaks kiidetud Tartu Ülikooli Inimuuringu Eetikakomitee poolt. Kõik ELIKTU osalejad on andnud kirjaliku informeeritud nõusoleku uuringus osalemiseks, alaealiste puhul küsiti nõusolek ka nende vanematelt (Harro jt., 2015).

Tulemused

Välismaal töötamine

Leidmaks seoseid välismaal töötamise ja isiksuseomaduste, impulsiivsuse ja ATH vahel, viidi läbi sõltumatute gruppide t-test (Tabel 1). Isiksuseomadusi uurides leiti, et 33 eluaastaks välismaal töötanud inimeste avatuse skoor õpetaja hinnangul oli 15-aastasena kõrgem kui nende uuritavate skoor, kes selleks vanuseks polnud välismaal töötanud ($t(368) = -2.160$, $p = 0.031$, $d = -0.239$).

Impulsiivsust ja elamustejanu uurides leiti, et 33 eluaastaks välismaal töötanud inimeste pidurdamatuse skoor oli 18-aastasena kõrgem kui nende uuritavate skoor, kes selleks vanuseks polnud välismaal töötanud ($t(194) = -2.038$, $p = 0.043$, $d = -0.234$). Leiti veel seda, et 33 eluaastaks välismaal töötanud inimeste elamustejanu ($t(498) = -2.232$, $p = 0.026$, $d = -0.217$), düsfunktsionaalse impulsiivsuse ($t(254) = -2.281$, $p = 0.023$, $d = -0.228$) ja mitteadaptiivse impulsiivsuse skoor ($t(253) = -2.169$, $p = 0.031$, $d = -0.217$) oli 33-aastasena kõrgem kui nende uuritavate skoor, kes selleks vanuseks polnud välismaal töötanud.

Aktiivsus- ja tähelepanu häiret uurides leiti, et 33 eluaastaks välismaal töötanud inimeste agressiivsus skoor õpetaja hinnangul oli 15-aastasena kõrgem kui nende uuritavate skoor, kes selleks vanuseks polnud välismaal töötanud ($t = 13512$, $p = 0.006$, $d = -0.168$).

Uuringuga ei leitud seost 15-aastaselt ($\chi^2 = 0.05$, $df = 1$, $p = 0.833$) ega 18-aastaselt ($\chi^2 = 0.06$, $df = 1$, $p = 0.812$) mõõdetud pere finantsilise seisuga ja välismaal töötamise vahel. Seos puudub ka välismaal töötamise ja 18-aastaselt mõõdetud leibkonna üldise majandusliku olukorra vahel ($\chi^2 = 3.265e-4$, $df = 1$, $p = 0.986$).

Välismaal õppimine

Majanduslikku olukorda uurides leiti, et 18-aastaselt halvema finantsilise seisuga peredest läks tulevikus välismaale õppima 8,8% (N=19) inimestest ning parema finantsilise seisuga peredest 20,4% (N=31) inimestest ($\chi^2 = 10.34$, $df = 1$, $p = 0.001$). Uurides vanemate haridustaset leiti, et kõrghariduseta isade lastest läks tulevikus välismaale õppima 10,6% (N=23) inimest ning kõrgharidusega isade lastest 21,0% (N=22) inimestest ($\chi^2 = 6.48$, $df = 1$, $p = 0.011$). Kõrghariduseta emade lastest läks tulevikus välismaale õppima 10,2% (N=25) inimestest ning kõrgharidusega emade lastest 20,8% (N=25) inimestest ($\chi^2 = 7.70$, $df = 1$, $p = 0.006$).

Leidmaks seoseid välismaal õppimise ja isiksuseomaduste, impulsiivsuse ja ATH vahel, viidi läbi sõltumatute gruppide t-test (Tabel 1). Isiksuseomadusi uurides leiti, et 33 eluaastaks välismaal õppinud inimeste avatuse skoor õpetaja hinnangul oli 15-aastasena kõrgem ($t(368) = -1.930$, $p = 0.054$, $d = -0.286$), oma hinnangul 18 -aastasena kõrgem ($t(366) = -3.883$, $p < 0.001$, $d = -0.591$), 25-aastasena kõrgem ($t(401) = -4.211$, $p < 0.001$, $d = -0.642$) ja 33-aastasena kõrgem ($t(430) = -3.333$, $p < 0.001$, $d = -0.497$) kui nende uuritavate skoor, kes selleks vanuseks polnud välismaal õppinud. Veel leiti, et 33 eluaastaks välismaal õppinud inimeste ekstravertsuse skoor oli 33-aastasena madalam, kui nende uuritavate skoor, kes selleks vanuseks polnud välismaal õppinud ($t(435) = 2.780$, $p = 0.006$, $d = 0.411$).

Impulsiivsust ja elamustejanu uurides leiti, et 33 eluaastaks välismaal õppinud inimeste pidurdamatuse skoor oli 25-aastasena kõrgem kui nende uuritavate skoor, kes selleks vanuseks polnud välismaal õppinud ($t(433) = -2.054$, $p = 0.041$, $d = -0.306$).

Aktiivsus- ja tähelepanuhäiret uurides leiti, et 33 eluaastaks välismaal õppinud inimeste keskendumisraskuste skoor õpetaja hinnangul oli 15-aastasena madalam ($t = 10372$, $p = 0.036$, $d = 0.175$) ja tähelepanematuse skoor 18-aastasena madalam ($t = 3699.5$, $p = 0.053$, $d = 0.221$) kui nende uuritavate skoor, kes selleks vanuseks polnud välismaal õppinud.

Tabel 1. Välismaal õppimise ja töötamise seos isiksuseomadustega, impulsiivsusega ja aktiivsuse- ja tähelepanuhäirega. Sõltumatute gruppide t-test.

	On töötanud M	Pole töötanud M	p- väärtus	Efekti suurus	On õppinud	Pole õppinud	p-väärtus	Efekti suurus
Neurootilisus_õpetaja_15	22.2(N=121)	21.7(N=249)	0.433	-0.087	21.6(N=53)	21.9(N=317)	0.700	0.057
Ekstraversus_õpetaja_15	25.1(N=121)	24.3(N=249)	0.296	-0.116	26.3(N=53)	24.3(N=317)	0.099	-0.246
Avatus_õpetaja_15	26.0(N=121)	24.9(N=249)	0.031*	-0.239	26.4(N=53)	25.1(N=317)	0.054*	-0.286
Sotsiaalsus_õpetaja_15	28.3(N=121)	28.6(N=249)	0.691	0.044	28.3(N=53)	28.5(N=317)	0.843	0.029
Meelekindlus_õpetaja_15	27.5(N=121)	27.1(N=249)	0.570	-0.063	28.3(N=53)	27.0(N=317)	0.165	-0.207
Neurootilisus_18	91.3(N=115)	88.8(N=257)	0.397	-0.098	92.7(N=50)	89.1(N=322)	0.334	-0.147
Ekstraversus_18	120.8(N=114)	120.2(N=253)	0.851	-0.021	122.0(N=49)	120.1(N=318)	0.639	-0.072
Avatus_18	107.8(N=115)	104.4(N=253)	0.103	-0.184	114.9(N=50)	104.0(N=318)	< .001***	-0.591
Sotsiaalsus_18	110.1(N=115)	107.9(N=253)	0.244	-0.131	110.2(N=51)	108.3(N=317)	0.437	-0.117
Meelekindlus_18	110.2(N=115)	111.8(N=256)	0.501	0.076	108.5(N=51)	111.7(N=320)	0.312	0.153
Neurootilisus_25	77.8(N=126)	75.2(N=277)	0.400	-0.094	80.8(N=49)	75.3(N=354)	0.264	-0.186
Ekstraversus_25	112.9(N=122)	112.8(N=283)	0.972	-0.004	111.9(N=43)	112.9(N=362)	0.671	0.040
Avatus_25	121.3(N=125)	119.3(N=278)	0.293	-0.113	130.0(N=49)	118.5(N=354)	< .001***	-0.642
Sotsiaalsus_25	121.7(N=123)	122.8(N=276)	0.618	0.054	121.5(N=49)	122.6(N=350)	0.707	0.057
Meelekindlus_25	124.1(N=122)	126.8(N=283)	0.231	0.130	124.0(N=49)	126.2(N=356)	0.495	0.104
Neurootilisus_33	70.2(N=130)	69.7(N=307)	0.817	-0.024	74.1(N=54)	69.3(N=383)	0.314	-0.162
Ekstraversus_33	108.2(N=133)	109.7(N=304)	0.566	0.060	100.4(N=52)	110.4(N=385)	0.006	0.411
Avatus_33	121.5(N=128)	122.0(N=204)	0.807	0.026	130.1(N=51)	120.8(N=381)	< .001***	-0.497
Sotsiaalsus_33	125.6(N=132)	127.5(N=300)	0.760	0.018	131.2(N=50)	126.4(N=382)	0.094	-0.253
Meelekindlus_33	132.2(N=134)	131.5(N=306)	0.728	-0.036	131.5(N=53)	131.8(N=387)	0.919	0.015
Agressiivsus_õpet_15	3.0(N=124)	2.6(N=262)	0.006**	-0.168	2.8(N=53)	2.7(N=333)	0.485	-0.058
Keskendumisraskused_õpet_15	2.7(N=124)	2.5(N=262)	0.674	-0.026	2.3(N=53)	2.6(N=333)	0.036*	0.175
Motoorne rahutus_õpet_15	2.9(N=124)	2.9(N=262)	0.241	-0.072	2.5(N=53)	3.0(N=333)	0.325	0.082
Tähelepanematus_õpet_18	6.2(N=73)	6.5(N=165)	0.588	0.044	4.7(N=29)	6.6(N=209)	0.053*	0.221
Hüperaktiivsus- impulsiivsus_õpet_18	3.0(N=73)	2.8(N=165)	0.389	-0.068	2.3(N=29)	2.9(N=209)	0.407	0.092
SNAP kokku_õpet_18	9.2(N=73)	9.3(N=165)	0.962	0.004	7.0(N=29)	9.6(N=209)	0.145	0.167
Kiire otsustamisstiil_18	17.0(N=115)	17.9(N=253)	0.055	0.217	17.3(N=51)	17.7(N=317)	0.494	0.103
Elamustejanu_18	22.7(N=115)	22.2(N=259)	0.222	-0.079	23.0(N=51)	22.3(N=323)	0.172	-0.206
Mõtlematus_18	18.1(N=115)	17.9(N=253)	0.826	-0.025	18.3(N=51)	17.9(N=317)	0.552	-0.090
Pidurdamatus_18	19.9(N=115)	18.8(N=259)	0.043*	-0.234	19.4(N=51)	19.0(N=323)	0.455	-0.113
Adaptiivne impulsiivsus_18	39.7(N=114)	40.1(N=253)	0.561	0.066	40.3(N=51)	40.0(N=316)	0.737	-0.051
Mitteadaptiivne impulsiivsus_18	37.7(N=114)	36.7(N=253)	0.223	-0.138	37.8(N=51)	36.9(N=316)	0.422	-0.121
Kiire otsustamine_25	18.3(N=133)	18.1(N=302)	0.699	-0.040	17.8(N=51)	18.2(N=384)	0.623	0.079
Elamustejanu_25	20.5(N=133)	19.6(N=302)	0.085	-0.180	20.7(N=51)	19.7(N=384)	0.174	-0.203
Mõtlematus_25	16.4(N=133)	16.0(N=302)	0.341	-0.057	16.0(N=51)	16.1(N=384)	0.827	0.033
Pidurdamatus_25	17.6(N=133)	16.7(N=302)	0.057	-0.199	18.2(N=51)	16.8(N=384)	0.041*	-0.306
Adaptiivne impulsiivsus_25	38.8(N=133)	37.7(N=302)	0.229	-0.125	38.5(N=51)	37.9(N=384)	0.635	-0.071

Mitteadaptiivne impulsiivsus_25	34.0(N=133)	32.7(N=302)	0.123	-0.161	34.2(N=51)	33.0(N=384)	0.339	-0.143
Kiire otsustamine_33	18.5(N=152)	18.3(N=348)	0.611	-0.050	17.3(N=60)	18.5(N=440)	0.060	0.260
Elamustejanu_33	19.5(N=152)	18.5(N=348)	0.026*	-0.217	18.3(N=60)	18.9(N=440)	0.399	0.116
Mõtlematus_33	15.8(N=152)	14.8(N=348)	0.023*	-0.228	14.9(N=60)	15.1(N=440)	0.678	0.057
Pidurdamatu_33	17.0(N=152)	16.4(N=348)	0.096	-0.162	16.9(N=60)	16.5(N=440)	0.455	-0.103
Adaptiivne impulsiivsus_33	38.0(N=152)	36.7(N=348)	0.122	-0.151	35.6(N=60)	37.4(N=440)	0.132	0.208
Mitteadaptiivne impulsiivsus_33	32.8(N=152)	31.1(N=348)	0.031*	-0.217	31.8(N=60)	31.6(N=440)	0.874	-0.022

* $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Välismaal töötamise ja õppimise ennustajad

Uuriti, mis tunnused ennustavad välismaal töötamist ja õppimist kõige paremini iga vanuse lõikes. Ennustavateks tunnusteks valiti järgmised tunnused: majanduslikud näitajad (leibkonna üldine majanduslik olukord 18-aastaselt; pere rahaline seis 15-18aastaselt), ema ja isa haridustase (18-aastaselt), isiksuseomadused (avatus, neurootilisus, ekstravertsus, sotsiaalsus, meelekindlus, 15-, 18-, 25-, 33-aastaselt), impulsiivsus (pidurdamatus, elamustejanu, düsfunktsionaalne impulsiivsus ja funktsionaalne impulsiivsus 18-, 25-, 33-aastaselt), ATH alaskaalade skoorid (agressiivsus, motoorne rahutus, keskendumisraskused 15-aastaselt; tähelepanematus, hüperaktiivsus-impulsiivsus 18-aastaselt).

Logistiline regressioon tehti, et hinnata, mis muutujad 15- ja 18-aastaselt ennustavad seda, et 33-ks eluaastaks on välismaal töötatud või õpitud. Ennustavateks muutujateks olid 15-aastaselt mõõdetud: pere rahaline seis, isiksuseomadused, agressiivsus, motoorne rahutus, keskendumisraskused. Esimesena uuriti välismaal töötamist ennustavaid muutujaid. Leiti, et logistilise regressiooni mudel oli statistiliselt oluline, $\chi^2(357) = 20.108$, $p = 0.017$, $R^2 = 4.3-5.3\%$ (Cox & Snelli ja Nagelkerke), sensitivity = 11.6%, specificity = 93.1%. Välismaal töötamist ennustas õpetaja avatuse hinnang ($\text{Exp}(B) = 1.08$, $p = 0.047$) ja õpetaja agressiivsuse hinnang ($\text{Exp}(B) = 1.57$, $p < .001$). Vaadati ka seda, millised muutujad ennustavad 15-aastaselt välismaal õppimist. Leiti, et logistilise regressiooni mudel oli statistiliselt oluline, $\chi^2(357) = 20.204$, $p = 0.017$, $R^2 = 5.4-9.6\%$ (Cox & Snelli ja Nagelkerke), sensitivity = 1.9%, specificity = 99.7%. Välismaal õppimist ennustas õpetaja agressiivsuse hinnang ($\text{Exp}(B) = 1.73$, $p = 0.004$) ja õpetaja ekstravertsuse hinnang ($\text{Exp}(B) = 1.08$, $p = 0.034$) ning õpetaja keskendumisraskuste hinnang ($\text{Exp}(B) = 0.67$, $p = 0.022$).

Uuriti missugused 18-aastaselt mõõdetud tunnused ennustavad välismaal töötamist ja õppimist. Ennustavateks muutujateks olid: pere rahaline seis, leibkonna üldine majanduslik

olukord, ema ja isa haridustase, isiksuseomadused, pidurdamatus, elamustejanu, düsfunktsionaalne impulsiivsus ja funktsionaalne impulsiivsus, tähelepanematus, hüperaktiivsus-impulsiivsus. Kõigepealt uuriti välismaal töötamist ennustavaid muutujaid. Leiti, et logistilise regressiooni mudel polnud statistiliselt oluline $\chi^2(163) = 16.186$, $p = 0.370$, $R^2 = 8.6-12.2\%$ (Cox & Snelli ja Nagelkerke), sensitivity = 16.1%, specificity = 95.9%. Välismaal õppimist uurides leiti, et logistilise regressiooni mudel oli statistiliselt oluline, $\chi^2(163) = 33.549$, $p = 0.004$, $R^2 = 17.1-31.3\%$ (Cox & Snelli ja Nagelkerke), sensitivity = 20.8%, specificity = 98.1%. Välismaal õppimist ennustas neurootilisus ($\text{Exp}(B) = 1.04$, $p = 0.032$), avatus ($\text{Exp}(B) = 1.05$, $p = 0.002$), pidurdamatus ($\text{Exp}(B) = 0.73$, $p = 0.005$) ja hea pere finantsiline seis ($\text{Exp}(B) = 4.18$, $p = 0.022$).

Arutelu

Antud uurimistöös uuriti, milliste tegurite poolest erinevad inimesed, kes ei ole käinud ja kes on käinud välismaale tööl või õppimas. Keskenduti sellele, kuidas majanduslik olukord, isiksuseomadused, elamustejanu ja aktiivsus-tähelepanuhäire mõjutab seda, kas inimene läheb välismaale õppima või tööle.

Esimene hüpotees ehk parema majandusliku olukorraga inimesed lähevad väiksema tõenäosusega välismaale tööle, kui need, kellel on kehvem majanduslik olukord, ei saanud kinnitust. Välismaal töötamise ja majandusliku olukorra vahel ei leitud olulist seost. See võib tuleneda sellest, et välismaal töötamine ei ole otseselt seotud majandusliku taustaga, vaid sooviga saada suuremat palka (Tarum, 2014). Antud uurimistöös uuriti ainult 15- ja 18-aastaste ja nende pere majandusliku olukorra seost välismaal töötamisega, kuid reeglina on rahvusvahelised rändajad keskmisest nooremad tööealised inimesed (Anniste, 2018) ning sellest tulenevalt võib rahaline seis kahekümnendates eluaastates olla olulisem näitaja kui 15- või 18-aastasena.

Teine hüpotees ehk parema majandusliku olukorraga inimesed lähevad suurema tõenäosusega välismaale õppima, kui need, kellel on kehvem majanduslik olukord, leidis kinnitust. Tulemustega leiti, et 18-aastaselt parema finantsilise seisuga peredest läks tulevikus välismaale õppima rohkem inimesi, kui halvema finantsilise seisuga peredest. Põhjuseks võib olla see, et välismaal õppimine on väga kulukas ja seda saavad endale lubada ainult parema majandusliku taustaga pered (Wintre et al, 2015). Antud töös vaadati ka vanemate

haridustaseme seost välismaal õppimisega. Wintre et al (2015) uurisid põhjuseid, mis õpilased üldse välismaale õppima lähevad, kuid nad ei uurinud seda, kas vanemate haridustase mõjutab laste välismaale õppima minekut. Antud uurimistöös leiti, et kõrgharidusega vanemate lastest läks suurem osa tulevikus välismaale õppima, kui kõrghariduseta vanemate lastest. Põhjuseks võib olla asjaolu, et kõrgharidusega vanematel on tihti peale parem töökoht ning sellest tulenevalt parem finantsiline seis, mis võimaldab toetada last välismaa õpingutel.

Kolmas hüpotees ehk välismaal õppimas käinud inimestel on kõrgem avatuse skoor võrreldes inimestega, kes pole välismaal õppimas käinud, leidis kinnitust. Tulemustega leiti, et välismaal õppimas käinud inimestel oli 15-, 18-, 25- ja 33-aastaselt kõrgem avatuse skoor võrreldes nendega, kes polnud selleks vanuseks välismaal õppimas käinud. See käib kokku ka varasemate uuringutega, kus on leitud, et avatumad inimesed plaanivad välismaale minna rohkem (Fouarge et al, 2019), nad rändavad rohkem nii riigi sees kui väljas (Jokela, 2009) ja nende kavatsus rännata on suurem (Fouarge et al, 2019).

Neljas hüpotees ehk välismaal õppimas käinud inimestel on kõrgem ekstravertsuse skoor võrreldes inimestega, kes pole välismaal õppimas käinud, ei leidnud kinnitust. Antud uurimistöös leiti vastupidine seos välismaal õppimise ja ekstravertsuse vahel. Need inimesed, kes said 33-aastaselt suuemaaid ekstravertsuse skooore läkid välismaale vähem õppima kui need kes said kõrgemaid skooore. Põhjuseks võib olla asjaolu, et varasemad uuringud on uurinud rohkem ekstravertsuse seost välismaal rändamisega ja elamisega (Fouarge et al, 2019), aga mitte otseselt välismaal õppimisega.

Viies hüpotees ehk välismaal töötamas käinud inimestel on kõrgem elamustejanu tase võrreldes inimestega, kes pole välismaal töötamas käinud, leidis osalist kinnitust. Tulemustega leiti, et välismaal töötamas käinud inimestel oli 33-aastaselt kõrgem põnevusejanu skoor võrreldes nendega, kes polnud selleks vanuseks välismaal töötamas käinud. 18-aastaste ja 25-aastaste elamustejanu taset uurides, sellist seost välja ei tulnud. Varasemalt on leitud, et elamustejanu suureneb eel- ja hilise noorukiea vahel, saavutab tipu 19-aastaselt ja seejärel hakkab järk järgult langema (Steinberg et al, 2017) ning sellest tulenevalt võiks arvata, et just nooremalt kõrgem elamustejanu on seotud välismaal töötamise ja õppimisega. Kuna sellist seost välja ei tulnud, siis võib arvata, et elamustejanu tase pole otseselt seotud välismaal töötamise ja õppimisega, vaid hoopis välismaal reisimisega.

Kuues hüpotees ehk välismaal töötamas käinud inimestel on kõrgem ATH skoor võrreldes inimestega, kes pole välismaal töötamas käinud, leidis osalist kinnitust. Uuringuga leiti, need uuritavad, kes olid 30ndateks eluaastateks välismaal tööl käinud, olid 15-aastasena saanud õpetajatelt kõrgemad skoorid agressiivsuse hinnangutes võrreldes uuritavatega, kes 30ndates eluaastates välismaal töötamas polnud käinud. 15-aastaselt mõõdetud motoorne rahutus ja keskendumisraskused ning 18-aastaselt mõõdetud tähelepanematus ja hüperaktiivsuse-impulsiivsuse skoor ei leidnud seost välismaal töötamisega. Antud töös uuriti ka impulsiivsust ja kuna ATH on impulsiivsusega tihedalt seotud (Winstanley, 2006), siis vaadati, kuidas mitteadaptiivne impulsiivsus mõjutab välismaal töötamist. Tulemustega leiti, need uuritavad, kes olid 30ndateks eluaastateks välismaal tööl käinud, olid 18-aastasena kõrgemad pidurdamatuse skoorid ja 33-aastasena kõrgemad düsfunktsionaalse impulsiivsuse skoorid võrreldes uuritavatega, kes 30ndates eluaastates välismaal töötamas polnud käinud. Kuna varasemalt on nähtud agressiivsust, pidurdamatust ja mõtlematust väga negatiivsete tunnustena, siis on huvitava näha seda, et suuremate skooridega inimesed lähevad rohkem välismaale tööle. Seda kui hästi neil välismaal töötades läheb ei uuritud, kuid kui neil läheb välismaal hästi, siis oleks see info väga praktilise väärtusega, et soovitada suuremate ATH-skooriga inimestele välismaal töötamise võimalusi.

Seitsmes hüpotees ehk välismaal õppimas käinud inimestel on madalam ATH skoor võrreldes inimestega, kes pole välismaal õppimas käinud, leidis kinnitust. Uuringuga leiti, et need uuritavad, kes olid 30ndateks eluaastateks välismaal õppimas käinud, olid saanud 15-aastasena madalamaid skooore õpetajatelt keskendumisraskuste hinnangutes ja 18-aastasena madalamaid skooore tähelepanematuses võrreldes uuritavatega, kes 30ndates eluaastates välismaal õppimas polnud käinud. Kuna ATH-ga lastel on koolis ja varasemas elus olnud rohkem raskusi (DuPaul et al. 2001; Frankel and Feinberg, 2002; Barry et al, 2002), siis võib arvata, et sellest tulenevalt on neil ka negatiivsemad hoiakud välismaal õppimise suhtes (Lörz et al, 2015). Impulsiivsust uurides leiti seda, need uuritavad, kes olid 30ndateks eluaastateks välismaal õppimas käinud, olid 25-aastasena saanud kõrgemad skoorid düsfunktsionaalses impulsiivsuses võrreldes uuritavatega, kes 30ndates eluaastates välismaal õppimas polnud käinud. Sellest võib lugeda välja seda, et välismaal õppimist soodustab impulsiivsus ja takistavad keskendumisraskused ja tähelepanematus.

Uurimisküsimusi püstitati antud uurimistöös kaks: mis muutujad 15-ja 18-aastaselt ennustavad seda, et 33-ks eluaastaks on välismaal töötatud ja mis muutujad 15-ja 18-aastaselt ennustavad seda, et 33-ks eluaastaks on välismaal õpitud. Tulemustega leiti, et välismaal töötamist ennustas 15-aastaselt mõõdetud õpetaja avatuse hinnang ja õpetaja agressiivsuse hinnang. Varasemalt on leitud, et välismaale lähevad töötama enamasti inimesed, kellel on põhiharidus (Anniste, 2018) ning kuna inimesed kes on agressiivsemad (takistavad tunnitööd, hakkavad vastu) saavad halvemini koolis hakkama ning selle tõttu saavutavad madalama haridustaseme, lähevadki rohkem välismaale tööle. Välismaale tööle lähevad ka inimesed, kes on avatumad. Suurema avatuse skooriga inimesed on avatumad fantaasiale, kunstile, tunnetele, teguviisidele, ideedele ja väärtustele ning sellest tulenevalt rändavad nad ka teistesse riikidesse rohkem (Jokela, 2009). Suurem kokkupuude teiste riikidega võib mõjutada nende tahtmist seal riigis elada ning sellest tulenevalt lähevadki suurema avatuse skooriga inimesed rohkem välismaale tööle.

18-aastaselt ei ennustanud ükski muutuja välismaal töötamist. See võib tuleneda sellest, et antud uurimistöös ei käsitletud kõiki tunnuseid, mis võivad olla seotud välismaal töötamisega. Näiteks uuriti, kas majanduslik olukord on seotud välismaal töötamisega, aga ei uuritud seda, kas soov saada suuremat palka on seotud välismaal töötamisega. Võib-olla inimesed, kes väärtustavad rohkem raha lähevad välismaale, et saada suuremat palka, aga inimesed kes väärtustavad vähem raha, ei lähe välismaale isegi kui nende majanduslik olukord on madal.

Välismaal õppimist ennustas 15-aastaselt õpetaja agressiivsuse hinnang ja õpetaja ekstravertsuse hinnang ja 18-aastaselt mõõdetud neurootilisus, avatus ja hea pere finantsiline seis. Välismaal mitte õppimist ennustas 15-aastaselt mõõdetud õpetaja keskendumisraskuste ja 18-aastaselt mõõdetud pidurdamatuse hinnang. Fouarge et al (2019) leidsid oma uuringuga, et avatumad ja ekstravertsemad õpilased olid rohkem välismaale kolimisest huvitatud. Ning sellest tulevevalt võib spekuloida, et avatumad ja ekstravertsemad õpilased otsivad rohkem võimalusi välismaale minekus ning lähevad ka seepärast rohkem välismaale õppima. Pere finantsiline seis ennustab ka kindlasti välismaal õppimist, kuna välismaale lähevad õppima eelkõige need inimesed, kelle pere majanduslik olukord seda võimaldab (Wintre et al, 2015). Huvitav tulemuste juures oli see, et välismaale õppima minekut ennustab ka neurootilisus. Neurootilised inimesed on ärevamad, vaenulikumad ja rohkem masenduses ning sellest tulenevat võiks arvata, neurootilised inimesed ei otsi juurde kogemusi, mis

tekitavad neile veel rohkem negatiivseid tundeid. Kuid võib oletada, et neurootilisusel on ka omadusi, mis soodustavad välismaal õppimist. Antud uuringus ei vaadatud isiksuseomaduste alaskaalasid eraldi ning sellest tulenevalt ei oska öelda, mis omadused on seotud välismaal õppimisega

Antud töös eines ka mõningaid piiranguid. Esiteks see, kuna igas ajavahemikus lisandusid ja muutusid uurimisküsimustikud, siis ei saanud igat aspekti võrrelda 33-aastasena välismaal töötamise ja õppimisega. Näiteks puudusid andmed 15-aastaste impulsiivsuse ja elamustejanu kohta. Me ei tea seda, et kas 15-aastaselt mõõdetud elamustejanu tase on seotud välismaal õppimise ja töötamisega. Piirang oli antud uurimistöös ka valim välismaal õppimise puhul. Kuna väga vähesed inimesed läksid välismaale õppima tulevikus, siis võib valimi väike suurus andmeid mõjutada. Andmeid võib ka mõjutada finantsilise seisuharude vaheline erinevus, kuna palju vähem oli kehvema finantsilise seisuharude grupis inimesi.

Edaspidi võiks veel tulevikus uurida erinevaid aspekte, mis veel võiksid välismaal töötamist ja õppimist mõjutada. Näiteks huvitava oleks teada saada, kas soov saada suuremat palka on seotud välismaal töötamisega ja kas asukohamaa omadused ja intelligentsus on seotud välismaal õppimisega.

Kasutaud kirjandus

- Anniste, K. (2018). Rändetrendid maailmas, Euroopas ja Eestis. *Poliitikauuringute Keskus Praxis*.
http://www.praxis.ee/wp-content/uploads/2018/02/rita_ranne.pdf
- Anniste, K., Tammaru, T., Pungas, E. & Paas, T. (2012). Emigration after EU enlargement: was there a brain drain effect in the case of Estonia? *University of Tartu, Faculty of Economics and Business, Administration, Working Paper Series, 87, 1 – 20*.
- Assari, S. & Caldwell, C. H. (2019). Family Income at Birth and Risk of Attention Deficit Hyperactivity Disorder at Age 15: Racial Differences. *Children, 6(1), 10*.
<https://doi.org/10.3390/children6010010>
- Barkley, R. A. (1998)- Attention-Deficit Hyperactivity Disorder a Handbook for Diagnosis and Treatment. The Guilford Press.

Barry, T. D., Lyman, R. D. & Klinger, L. G. Academic Underachievement and Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder: The Negative Impact of Symptom Severity on School Performance. *Journal of School Psychology*, 40(3), 259-283. [https://doi.org/10.1016/S0022-4405\(02\)00100-0](https://doi.org/10.1016/S0022-4405(02)00100-0)

Biederman, J. & Faraone. (2006). The Effects of Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder on Employment and Household Income. *MedGenMed*, 8(3), 12. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1781280/>

DuPau, G. J., Franklin, M. K., Pollack, B. L., Stack, K. S., Jaffe, A. R., Gormley, M. J., Anastopoulos, A. D. & Weyandt, L. L. (2018). Predictors and Trajectories of Educational Functioning in College Students With and Without Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *J Postsecond Educ Disabil*, 31(2), 161-178. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC6586431/>

DuPaul, G. J., McGoey, K. E., Eckert, T. L. & VanBrakle, J. (2001) Preschool children with attention-deficit/hyperactivity disorder: impairments in behavioural, social and school functioning. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 508–515.

Eesti Statistikaamet (2019). *Ränne*. <https://www.stat.ee/et/avasta-statistikat/valdkonnad/rahvastik/ranne>

Fayyad, J., De Graaf, R., Kessler, R., Alonso, J., Angermeyer, M., Demyttenaere, K., ... Jin, R. (2007). Cross-national prevalence and correlates of adult attention-deficit hyperactivity disorder. *British Journal of Psychiatry*, 190, 402–409. <https://www.cambridge.org/core/journals/the-british-journal-of-psychiatry/article/crossnational-prevalence-and-correlates-of-adult-attentiondeficit-hyperactivity-disorder/43819B490B72F072154DBDEAFE9807E8>

Fleming, M. F., Fitton, C. A., Steiner, M. F. C., McLay, J. S., Clark, D., King, A., Mackay, D. F. & Pell, J. P. (2017). Educational and Health Outcomes of Children Treated for Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder. *JAMA Pediatrics*, 171(7), 611-716, <http://jamanetwork.com/article.aspx?doi=10.1001/jamapediatrics.2017.0691>

- Fouarge, D., Özer, M. N. & Seegers, P. (2019). Personality Traits, Migration Intentions, and Cultural Distance. *Papers in Regional Science*, 98(6), 2425-2454. <https://doi.org/10.1111/pirs.12468>
- Frankel F & Feinberg D. 2002. Social problems associated with ADHD and vs. ODD in children referred for friendship problems. *Child Psychiatry Hum Dev* 33: 125–146. <https://link-springer-com.ezproxy.utlib.ut.ee/content/pdf/10.1023/A:1020730224907.pdf>
- Harro, J., Kiive, E., Orav, P., & Veidebaum, T. (Toim). (2015). Lapsest täiskasvanuks Eestis, *ELIKTU 1998-2015. Tartu: Eesti Ülikoolide Kirjastus.*
- Harro J, Merenäkk L, Nordquist N, Konstabel K, Comasco E, Oreland L. (2009). Personality and the serotonin transporter gene: associations in a longitudinal population- based study. *Biol Psychol*, 81, 9–13.
- Jokela, M. (2009). Personality predicts migration within and between U.S. states. *Journal of Research in Personality*, 43(1), 79-83. <https://doi.org/10.1016/j.jrp.2008.09.005>
- Kallaste, E. & Philips, K. (2004). Eesti tööealise elanikkonna töötamise potentsiaal Euroopa Liidu riikides. *PRAXISEe Toimetised nr 13*. <http://praxis.ee/wp-content/uploads/2014/03/2004-Tooealise-elanikkonna-tootamise-potentsiaal-el-riikides.pdf>
- Laidra K, Allik J, Harro M, Merenäkk L, Harro J. (2006) Agreement among adolescents, parents, and teachers on adolescent personality. *Assessment*, 13, 187–96.
- Lepp, A. & Gibson, H. (2008). Sensation seeking and tourism: Tourist role, perception of risk and destination choice. *Tourism Management*, 29(4), 740-750. <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1016/j.tourman.2007.08.002>
- Lörz, M., Netz, N. & Quast, H. (2015). Why do students from underprivileged families less often intend to study abroad? *High Educ*, 72, 153–174. <https://doi.org/10.1007/s10734-015-9943-1>
- Murphy, K. R., Barkley, R. A. & Bush, T. (2002). Young Adults with Attention Deficit Hyperactivity Disorder: Subtype Differences in Comorbidity, Educational, and Clinical

History. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 190(3).
https://arrito.tripod.com/tdah/biblio_int/00005053-200203000-00003.pdf

Möttus, R.; Pullmann, H.; Allik, J. (2006). Towards more readable Big Five personality inventories. *European Journal of Psychological Assessment*, 22 (3), 149–157.

Paulauskaitė, E., Šeibokaitė, L. & Endriulaitienė, A. (2010). Big Five Personality Traits Linked with Migratory Intentions in Lithuanian Student Sample. *Tarptautinis psichologijos žurnalas: biopsichosocialinis požiūris*, (7), 41-58.
https://www.vdu.lt/cris/bitstream/20.500.12259/32153/1/ISSN2345-024X_2010_V_7.PG_41-58.pdf

Peterson, B. S., Pine, D. S., Cohen, P. & Brook, J. S. (2001) Prospective, longitudinal study of tic, obsessive-compulsive, and attention-deficit/hyperactivity disorders in an epidemiological sample. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 40, 685– 695.
<https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.619.7943&rep=rep1&type=pdf>

Remhof, S., Gunkel, M. & Schlaegel, C. (2014). Goodbye Germany! The influence of personality and cognitive factors on the intention to work abroad. *The International Journal of Human Resource Management*, 25(16). <https://doi-org.ezproxy.utlib.ut.ee/10.1080/09585192.2014.884613>

Steinberg, L., Icenogle, G., Shulman, E. P., Breiner, K., Chein, J., Bacchini, D., Chang, L., Chaudhary, N., Giunta, L., Dodge, K. A., Fanti, K. A., Lansford, J. E., Malone, P. S., Oburu, P., Pastorelli, C., Skinner, A. T., Sorbring, E., Tapanya, S., Tirado, L. M. U., Alampay, L. P., Al-Hassan, S. M. & Takash, H. M. S. (2017). Around the World, Adolescence is a Time of Heightened Sensation Seeking and Immature Self-Regulation. *Developmental Science*, 21(2).
<https://dx.doi.org/10.1111%2Fdesc.12532>

Zuckerman, M. & Kuhlman, D. M. (2000). Personality and Risk-Taking: Common Biosocial Factors. *University of Delaware*. <https://onlinelibrary-wiley-com.ezproxy.utlib.ut.ee/doi/pdf/10.1111/1467-6494.00124>

Tarum, H. (2014). Eesti tööelise elanikkonna väljarändepotentsiaal aastal 2013. *Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 2*. https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Valjaanded/eesti_valjarandepotentsiaal_2013_2.pdf

Veidemann, B. (2010). Eesti tööelise rahvastiku väljarändepotentsiaal aastal 2010. *Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 8*.
https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Toovaldkond/toimetised_20108.pdf

Wittchen, H. U., Jacobi, F., Rehm, J., Gustavsson, A., Svensson, M., Jönsson, B., Steinhausen, H. C. (2011). The size and burden of mental disorders and other disorders of the brain in Europe 2010. *European Neuropsychopharmacology*, 21, 655–679.
<https://doi.org/10.1016/j.euroneuro.2011.07.018>

Winstanley, C. A., Eagle, D. M. & Robbins, T. W. (2006). Behavioral models of impulsivity in relation to ADHD: Translation between clinical and preclinical studies. *Clinical Psychology Review*, Volume 26, Issue 4, August 2006, Pages 379-395.
<https://doi.org/10.1016/j.cpr.2006.01.001>

Winter, M. G., Kandasamy, A. R., Chavoshi, S. & Wright, L. (2015). Are International Undergraduate Students Emerging Adults? Motivations for Studying Abroad. *Emerging Adulthood* 2015, Vol. 3(4) 255-264. DOI: 10.1177/2167696815571665

Käesolevaga kinnitan, et olen korrekselt viidanud kõigile oma töös kasutatud teiste autorite poolt loodud kirjalikele töödele, lausetele, mõtetele, ideedele või andmetele.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace. Kätriin Vapper